

*Oleg Timofejevič Bogomolov**

UDK 330.33.015

JEL klasifikacija P20, E61

POUKA GLOBALNE KRIZE

Sveobuhvatna financijsko-kreditna kriza koja se pojavila u posljednjem mjesecu godine 2008. trese cijeli svijet. Ona je osjetno utjecala i na rusko gospodarstvo - uključivši se sve aktivnije u proces ekonomske globalizacije, Rusija još nije uspjela shvatiti sve posljedice rastuće uzajamne ovisnosti zemalja svijeta. Bilo bi, ipak, veoma prejednostavno tumačiti naše poteškoće samo negativnim djelovanjem izvana: sniženjem izvoznih cijena, smanjenjem vanjskoga robnoga i kreditnoga tržišta, nastupima panike u svjetskim fondovima i na robnim burzama - pod utjecaj kojih su pali i domaći biznismeni zbog otjecanja stranoga kapitala. Mjerama za smanjenje toga djelovanja koje je poduzela država nisu otklonjene nevolje gospodarstva. Impuls izvana samo je ogolio i zaoštio ruske probleme.

Među tim su problemima: prekomjerna inflacija, devalvacija rublja, nerazvijenost unutarnjega kreditnoga tržišta, ograničenost potrošačke i investicijske potražnje, otjecanje bez presedana pameti i kapitala u inozemstvo, sveobuhvatna korupcija, propast mnogih životno važnih gospodarskih grana - uključivši i poljoprivredu, očita i prikrivena nezaposlenost, pad životnoga standarda značajnoga dijela stanovništva, pad morala, sve veće socijalno raslojavanje i svake godine sve veće smanjenje broja stanovništva. Vanjsko-gospodarska politika isto se tako pokazala prilično kratkovidnom, jer se, kao i unutarnja, oslanjala uglavnom na neoliberalnu ideologiju. Prednosti ekonomske globalizacije precjenjivane su, a njezini su rizici i prijetnje podcjenjivani.

Neoliberalni način pretvorbe koji je gospodarstvo doveo pred zid obećavao je mogućnost brzoga obogaćivanja i imao je svoje zainteresirane zagovornike. Stvarana je nova klasa vlasnika koji su se obogatili grabežnom privatizacijom.

* O. T. Bogomolov, redoviti član Ruske akademije znanosti, veliki stručnjak u području svjetskoga gospodarstva

Osim toga se državna birokracija postepeno stapala s biznisom i počela je unisono djelovati zajedno s njim.

Čemu nas uči kriza koju proživljavamo u svijetu i u Rusiji

Rusko gospodarstvo u posljednje vrijeme, poslije deflacije i devalvacije rublja godine 1998. proživljava krizu, ovoga puta dublju i očito dugotrajniju. Čini se da su dovoljna dva ozbiljna upozorenja da se izvuče pouka za budućnost i da se ispravi smjer društvenoga razvitka. Pritom to što se događa nije ograničeno samo na područje gospodarstva. Ono je samo jedna od važnih sastavnica jedinstvenoga društvenoga organizma u kojem su svi njegovi dijelovi usko povezani. Na stanje poslova u gospodarstvu utječu vodeće ideološke doktrine, stanje društvene svijesti, državna politika, politička orijentacija, profesionalizam i poštenje onih koji rade u upravljačkom aparatu i pravna odgovornost demokratskih institucija. Također se ne može zanemariti iznimno važna uloga znanosti, obrazovanja, moralnoga raspoloženja u društvu, stvaralačkoga potencijala i opće kulture intelektualne elite.

Presudno ekonomsko značenje dobiva povećanje količine ljudskoga i socijalnoga kapitala. Drugim riječima: najdragocjeniji su kapital naroda znanja i umijeća, zatim zdravlje, opća kultura i kultura ponašanja članova društva, a isto tako i njihov građanski položaj. Nije manje važno ni učvršćivati povjerenje ljudi prema vlasti, njihovu uvjerenost u pravednost i snagu društvenoga uređenja i osiguravati jedinstvenost društva, tj. povećavati i socijalni kapital.

Simptomatično je to što se u borbi protiv krize nova američka administracija nije ograničila samo na mjere za sanaciju kreditno-bankarskih i osiguravateljskih institucija, uključivši stvarnu nacionalizaciju nekih od njih, a nije se ograničila ni davanjem velikih kredita nizu bankrotiranih korporacija, poreznim olakšicama ni drugim mjerama za povećanje kupovne moći stanovništva. Ona je u protukrizni program uključila reforme u socijalno značajnim područjima, od kojih je na jednome od prvih mjesta pomoć države u stvaranju novih radnih mjesta, podizanje razine obrazovanja i očuvanje zdravlja stanovništva, usavršavanje mirovinskoga sustava, stimuliranje inovacija i povećanje moralne odgovornosti u poslovanju. U planu predsjednika Baracka Obame rečeno je: "Mi ćemo ljudima dati posao na gradnji škola, laboratorija i biblioteka za XXI. stoljeće da bi naša djeca mogla konkurirati bilo kojem radniku na svijetu." Sve to izgleda kao pokušaj stvaranja, po primjeru predsjednika F. D. Roosevelta, novoga smjera razvitka.

U kriznim uvjetima deregulacije nada na čvrstu ruku sve otvorenije pokazuje svoju štetnost. Na Zapadu i u Rusiji na to su davno upozoravali poznati ekonomisti. Počevši od J.M. Keynesa isticane su alternativne ideje o funkcioniranju

kapitalističkoga gospodarstva. Nažalost su osnovni tijekovi ekonomske misli krenuli drugim koritom. Vladajućim je postao liberalni fundamentalizam. Njega su i prihvatili, ne bez savjeta iz inozemstva, ruski reformatori. No, sadašnja situacija u gospodarstvima vodećih zemalja Zapada, kao, uostalom, i u cijelome svjetskome gospodarstvu, prisiljava da se preispitaju stvorena stajališta. "Tržišni fundamentalizam laissez - faire u posljednjih je 20 godina drastično pao na ispitu", - tako piše u izvješću UNCTAD (Konferencija OUN za trgovinu i razvitak. - O.B.) pod naslovom "Globalna ekonomska kriza: sustavni slomovi i multilateralna sredstva liječenja".¹

U posljednje se vrijeme čak i iz tabora uvjerenih liberala sve glasnije čuju glasovi kritike. Karakterističan je za to materijal objavljen u časopisu "Economist". U listopadskome broju iz godine 2008. izdavači časopisa povodom odstupanja od liberalne doktrine ironiziraju predsjednika Francuske N. Sarkozyja, objavljujući njegovu karikaturu na kojoj on u rukama drži svezak "Kapitala" K. Marxa. Stvarno, Sarkozy je na samitu Europske zajednice u listopadu godine 2008. priznao da je ultraliberalni kapitalizam sam sebe diskreditirao i da je svijetu potreban tržišni socijalni model.² A u slijedećem je broju časopisa objavljeno specijalno izvješće o stanju u svjetskome gospodarstvu. "Kada je Fortuna namrštila obrve", u tom se izvješću dopuštaju promjene u kapitalističkome uređenju svijeta.

U njemu je konkretno napisano: "Opasno je predviđati posljedice nezavršene krize, ali je već jasno da će se čak i u uvjetima nepostojanja katastrofe smjer globalizacije promijeniti. U tijeku posljednjih dvaju desetljeća njezin se tijek poklapao sa sve jačim intelektualnim utjecajem anglo-saksonskoga modela kapitalizma slobodnoga tržišta. Globalna je integracija velikim dijelom bila trijumf tržišta nad državom. Sada se ravnoteža među njima pomiče, ali ne samo u području financija"³. "Wall Street - piše dalje - našao se u središtu sadašnje krize, i to tako što su status Amerike i njezin intelektualni autoritet naglo pali"⁴. Izvješće završava ovim zaključkom: "Više nego novi kapitalizam, svijetu je potrebna nova multilateralnost"⁵. Iza ovih mudrih riječi skriva se dopuštenje da se, osim liberalnoga, razvijaju i drugi modeli suvremenoga gospodarstva, u kojima se gospodarstvu dodjeljuje velika regulacijska uloga. U tome je veoma poučno iskustvo skandinavskih zemalja, u kojima se socijalna orijentacija tržišnoga gospodarstva i državne politike prakticiraju mnogo godina i to prilično uspješno.

Svjetska zajednica sada mora izvući ispravne pouke iz sadašnje krize. Nije dovoljno tumačiti svoje nevolje napuhavanjem financijsko-kreditnoga mjehura u

¹ The Global Economic Crisis: Failures and Multilateral Remedies. UN. New York, 2009, p.III.

² The Economist, October 4, 2008, p.2.

³ The Economist, October 11, 2008, p.6.

⁴ Ibid., p.33.

⁵ Ibidem.

SAD, koji je puknuvši uvukao u krizu i druge zemlje. Nema sumnje da se SAD pokazao kao najbolji primjer štetnosti tržišnoga gospodarstva. No, globalna kriza nema samo američke korijene.

Jeftin posuđeni novac, nepostojanje potrebnoga reguliranja nacionalnih i globalnih novčanih tržišta, stalne disproporcije među novčanim i robnim tijekovima, slaba unutarnja platna sposobnost potražnje, velika unutarnja i vanjska zaduženost mnogih zemalja, a na kraju i nesposobnost međunarodnih financijskih institucija da svladavaju probleme koji se naziru - sve su to pojave ozbiljnih lutanja u funkcioniranju nacionalnih i globalnih tržišnih sustava.

Već su na susretima lidera EZ i Velike dvadesetorice počeli razgovori o novoj arhitekturi svjetskoga financijskoga sustava i o zajedničkom djelovanju država u obuzdavanju rušilačkih stihijskih procesa i u osiguravanju stabilnosti globalnoga tržišta. Iako svi stavovi lidera dvadesetorice o borbi protiv krize nisu jednaki, oni su se suglasili da preko MMF i Svjetske banke izdvoje 1 trilijun USD za ozdravljenje globalnoga financijskoga sustava. Je li to dovoljno, to prije što se u SAD i EZ razlikuju pogledi na budućnost zastarjevajućega kapitalizma? Može se pretpostaviti da će SAD u konačnici prednost dati ograničenju na djelomično popravljanje postojećega sustava, i to onda kada euroljani nastave tražiti novu paradigmu postindustrijskoga razvitka.

Ako Europa, Kina i niz drugih zemalja razmišljaju o novome modelu ili o paradigmi ekonomskoga uređenja, onda to ni za ruski divlji kapitalizam, koji zasad slijedi primjer SAD, nije manje aktualno. Naravno, naši reformatori još nisu spremni otvoreno priznati neuvjerljivost ultraliberalne ideologije. Ali kritičko je raspoloženje u Rusiji, koja je osjetila sve "divote" divljega kapitalizma, po svojoj prilici, snažnije nego igdje. Zato je prirodno očekivati da će nova stajališta u ekonomskoj politici sebi probiti put. Kriza je pozvana da pomogne otrežnjenju zagovornika sadašnjega tržišnoga smjera.

Strateški zadaci koji očekuju rješenja

U kakvim je glavnim smjerovima sazrelo drugačije osmišljavanje ekonomske ideologije i politike? Jedan od najvećih problema jest uloga države u narodnome gospodarstvu. U ruskim je sredstvima masovnoga informiranja široko rasprostranjena priča da država mora izaći iz gospodarstva, ili da, u najmanju ruku, svoje sudjelovanje u njemu mora svesti na minimum. Tako je jedan od bivših Putinovih savjetnika pokušavao uvjeriti javnost da se gospodarstvo uspješnije razvija uz niski udio državnoga budžeta u BDP (bruto domaćem proizvodu). I to u vrijeme kada

je svjetska statistika u cijelome prošleme stoljeću nepobitno pokazivala povećanje toga udjela od 10% - 20% do 50% i više postotaka⁶.

Neosporno je da je suvremena država, a još i prije socijalna, kakvom je Rusija proglašena u Ustavu, pozvana da predstavlja i osigurava interese ukupnoga stanovništva, a ne da bude komitet za upravljanje poslovima najbolje stojećega i najutjecajnijega njezinoga dijela. No, to pretpostavlja ne samo pravedno i učinkovito demokratsko uređenje društva i stavljanje pod njegovu kontrolu državne birokracije, nego i značajnu ulogu države u preraspodjeli BDP. U Rusiji se udio budžetskih troškova u BDP u tradicionalnim funkcijama države - obrani, pravnome poretku i u upravi, desetljećima zadržava na praktički nepromijenjenoj razini, i to istovremeno dok se udio troškova za nove funkcije, ponajprije za socijalno osiguranje, za obrazovanje, za zdravstvenu zaštitu i za znanost i kulturu stalno povećava. To se objašnjava time da se samo država može odupirati stihiji rastućega socijalnoga raslojavanja, da može jamčiti pravedan pristup ljudi naprijed spomenutim društvenim bogatstvima i tako pomoći društvenome miru. Otuda i povećanje udjela odgovarajućih budžetskih troškova u BDP.

Suvremenu državu opterećuju odgovorne funkcije - ona mora spriječiti i obuzdati slom tržišnih mehanizama, i ne samo u novčano-financijskome području, što je danas svima jasno, nego i u drugim područjima. Riječ je o održavanju socijalnoga i duševnoga stanja nacije, o očuvanju okoliša, o modernizaciji proizvodnje, o stvaranju ekonomske infrastrukture, o borbi protiv korupcije, nezaposlenosti, siromaštva itd.

Država je sposobna igrati bitnu ulogu u stimuliranju inovacijskoga procesa, ulažući budžetska sredstva u ključne, tehnički napredne proizvodnje, osobito u novostvorene, a isto tako i sudjelujući u upravljanju njima. Njezina je podrška nezamjenjiva i za poljoprivredu mnogih zemalja, a to je više nego aktualno za Rusiju, kada se uzmu u obzir daleko nepovoljniji klimatski uvjeti u velikim dijelovima zemlje i posljedice prošlih socijalnih kataklizmi u selu.

Razlozi ruskih liberala protiv miješanja države obično se svode na njezinu neučinkovitost zbog nedovoljne stručnosti činovnika, zbog njihove potkupljivosti i prekomjernoga birokratiziranja. Državu optužuju i za netransparentnost rasprava, i za donošenja rješenja na osnovi neobjektivnih, a nekada i očito lažnih, informacija koje se iznose javnosti, za nepostojanje povratne veze sa stanovništvom - koje je pod skrbištvom i s poduzetništvom. Naravno, slični prigovori često nisu bez osnova. Ali, zar je privatno poduzetništvo baš toliko nepogrešivo? Njegovi nesavjesnost, nepoštenje, izbjegavanje poreza, potkupljivost činovnika, lopovštine, a i drugi kriminalni postupci, što je sve posljedica neutažive želje za zgrtanjem, opće su poznati. Zato se sama dilema - slobodno tržište ili kontrola i sudjelovanje države

⁶ World Economic Outlook Supporting Studies IMF, 2000. Washington, 2000, p. 35

u tome tržištu - čini izmišljenom. Problematika se svodi na ispravno povezivanje obiju pretpostavki za razvijanje gospodarstva i na poduzimanje mjera za uvođenje reda u svako od tih dvaju područja.

Najprije bi, meni se čini, bilo potrebno poboljšati kvalitetu rada državnoga sustava upravljanja i stvoriti klasu nepotkupljivih, poštenih i visoko stručnih upravljača. Promjene upravljačkih struktura, osobito za vrijeme Jeljcina, dezorganizirale su upravu zemljom, jer su srušile postojeće upravne odnose i upravljače ostavile bez povjerenja u svoju budućnost, a najsposobnije je od njih potakla da pređu na privatno poslovanje.

Važno je da se kadrovi u državnome aparatu ne biraju prema njihovoj lojalnosti nadređenima i prema "proračunatosti", ne po rođačkoj bliskosti, prijateljstvu i osobnim simpatijama, nego prema razini stručnosti, prema stručnim znanjima i radnome iskustvu, prema poštenju, prema znanju rada s ljudima i prema spremnosti i sposobnosti da se bore za društvene interese. Jasno je da se promjene takve vrste ne mogu provesti preko noći. Rusija će, zbog neučinkovitosti državnoga sustava upravljanja i zbog niske kvalitete i korumpiranosti činovništva, još dugo svojom konkurentskom sposobnošću na svjetskome tržištu veoma zaostajati za drugim zemljama. A da se progura naprijed, važno je odlučiti, imajući u vidu suvremenu svjetsku realnost, kakva mora biti uloga države u našem gospodarstvu i kako onda to postići. Nisu dovoljne neodređene i dvosmislene izjave o tome, nego je vrijeme formirati jasnu koncepciju izgradnje države i udjela ekonomije u njoj. I, razumije se, dosljedno to provoditi u život.

Na prijelazu Rusije iz divljega u civilizirano i socijalno orijentirano tržište mnogo će ovisiti o državi, o onim zakonima i moralnim normama ponašanja, poštovanje kojih ona mora osiguravati svojim autoritetom i svima joj raspoloživim sredstvima. Zato je i potrebno ojačavati državu, a ne njezine ekonomske funkcije svoditi na ništicu. Drugačije se neće obuzdati težnje privatnoga biznisa za bržim obogaćivanjem koje je, kao po pravilu, suprotno od interesa za općim procvatom, a neće se zaustaviti ni njegov zajednički egoizam.

Ogromni gubici zemlje zbog bijega kapitala u inozemstvo jedan su, po svoj prilici, od najočitijih primjera podcjenjivanja mogućnosti države, točnije, njezine nesposobnosti da utječe na razvitak proizvodnje i da kapital koji postoji u zemlji usmjerava na razvijanje vlastitoga gospodarstva. Ako Ministarstvo financija Rusije procjenjuje da je čisti odljev kapitala iz zemlje u cijelome razdoblju perestrojke i tržišnih reformi iznosio približno 400 milijardi dolara, onda, prema računu Asocijacije ruskih banaka, ta cifra može dostići od 800 milijardi do 1 trilijuna dolara, što se poklapa s podacima Bazelske banke međunarodnih računa (BMR)⁷.

⁷ *Hajfec B.A.* Ofšorske jurisdikcije u globalnome i nacionalnome gospodarstvu. M., 2008, s. 166-167.

Niz zapadnih stručnjaka ne isključuje ni da je bijeg kapitala mogao dostići čak 2 trilijuna dolara.

U navedene svote ulazi legalni izvoz kapitala, ali lavovski dio čini njegov ilegalni bijeg, povezan s izbjegavanjem poreza i s težnjom da se skrrije i sačuva zarađeno na sumnjivi način. Dio odbjegloga novca čuva se na bankovnim računima (220 milijardi dolara u godini 2007., prema podacima BMR)⁸, drugi je dio uložen u dionice stranih kompanija, u nekretnine, u jahte, u nogometne klubove, ili je potrošen za osobne potrebe itd. U točnost procjene može se, naravno, i sumnjati, ali red brojki u svakom slučaju zaprepašćuje količinom ništica.

Pritom izvoz ruskoga kapitala u inozemstvo time nije ograničen. Državne devizne rezerve, stabilizacijski i drugi fondovi uloženi najviše u strane vrijednosne papire i u bankovne račune ni najmanje nisu uvijek sigurni. U prvoj je polovini godine 2008. njihova ukupna svota iznosila gotovo 600 milijardi dolara, a to je opravdavano prijemom potrebom da za crne dane mora postojati sigurnosni jastuk. No, nastala kriza pokazuje da to nije najbolji način za spas. Pad vrijednosti dolara u usporedbi sa drugim valutama označio je bitan gubitak realne platne sposobnosti naših rezervi. Razumnije bi bilo da je značajan dio tih novaca upotrebljen za razvijanje domaće proizvodnje.

Razumljivo je da je, osobito u posljednjim godinama, bilo mjesta i za priljev kapitala u Rusiju od značajnih korporacijskih kreditnih institucija, i to u obliku izravnih i posebno portfolio investicija. No, ukupna bilanca nije sastavljena sa prevagom u našu korist. A gospodarstvo je, zato što država nije željela ili nije bila sposobna uspostaviti potrebnu kontrolu izvoza kapitala, pretrpjelo čudovišno "puštanje krvi". Moguće je samo ostati zaprepašten što je ono pritom uspjelo s time izaći na kraj. No, tome su pomogli bogati prirodni resursi, ljudski kapital i skok svjetskih cijena naših energenata.

U godinama visokih cijena energenata ruske su korporacije nakupile⁸ ogroman vanjski dug, koji je dosegnuo 500 milijardi dolara i koji s nastupom krize nije bilo moguće servisirati, pa je država bila prisiljena spašavati svoje financijaše i industrijske magnate. Na to je otišao značajan dio državnih deviznih rezervi. Teško je naći razumno objašnjenje za ponašanje države, koja jednom rukom svoja slobodna devizna sredstva upućuje na čuvanje u inozemstvo, samim time kreditirajući Zapad, a drugom rukom domaće tvrtke gura u veliko zaduživanje u inozemstvu.

Da mi, izvozeći kapital, nismo stotinama milijardi dolara kreditirali SAD i druge razvijene zemlje, nego da smo taj novac znali investirati u modernizaciju svoje industrije, svojih saobraćaja, poljoprivrede, energetike, u zdravstvo, u obrazovanje, u znanost, stambenu izgradnju itd., ne bismo, počevši od godine 1992., osje-

⁸ *Isto.*

tili tako dubok i dugogodišnji pad proizvodnje i životnoga standarda stanovništva i danas ne bismo bili toliko ranjivi pred licem svjetske krize.

Objašnjenje za ono što se dogodilo, naravno, postoji: naše je tržišno gospodarstvo bilo nesposobno, a i danas to ostaje, vladati takvim ogromnim novcem. Smatralo se da će ih pokrasti ili "rasprčkati" u bescjenje bez vidljivoga povrata. A to je moguće ako država ispusti uzde iz ruku, ako sa sebe skida odgovornost za učinkovit i dinamičan razvitak realnoga sektora gospodarstva i ako skrb o tome prebaci na tobože sposobniji i pošteniji biznis. No, svjetska nam praksa daje mnogo suprotnih primjera. Mnoge europske države apsolutno nisu bespomoćne i ravnodušne prema modernizaciji i osiguravanju dinamičnoga razvitka svoga gospodarstva.

Velika brzina rasta kojemu mi težimo pretpostavlja značajno povećanje investicija u osnovne proizvodne fondove u BDP. Zasad se u Rusiji manje od polovine godišnjih zaliha investira u realni sektor gospodarstva. Povećanju udjela investicija u BDP moraju biti podređeni državna politika i njezin utjecaj.

No, ono što je činjeno, išlo je u drugome smjeru. Oslabljivana je i ukidana devizna kontrola, pa je to olakšavalo otjecanje kapitala. Tečaj rublja svjesno je održavan na sniženoj razini, čime je povećavana dobit od izvoza sirovina i goriva, a pojeftinjivan je uvoz. To je djelovalo na povećanje cijena potrošne robe i prehrambenih artikala. Zbog male je unutarne platno sposobne potražnje i zbog niske rentabilnosti slabjela i sve manjom postajala orijentacija na domaćega potrošača. Ono što bismo sami mogli raditi, kupovalo se u inozemstvu. To nije zahvatilo samo tekstilnu, obućarsku, konfekcijsku i farmaceutsku industriju, nego i mnoge strojarske i druge grane. Njih su nerado financirale komercijalne i državne banke, a ako su im i davale novac, onda je to bilo kratkoročno i uz nemjerljive kamate. Vlastite dobiti nije bilo za širenje i za modernizaciju proizvodnih kapaciteta. Osim toga su inflacija i slaba unutarnja potražnja stvarale povećani investicijski rizik. Uza sve veću otvorenost gospodarstva konkurencija uvezenoj robi postajala je sve beznadnija.

Svladavanje nesimetrične granske i socijalne strukture gospodarstva

U osobito dobrome položaju našli su se sirovinaši, naftaši, plinari, metalci, ukratko, oni koji su lavovski dio svoje proizvodnje usmjeravali prema izvozu, a koji je u uvjetima sve većih europskih cijena donosio basnoslovnu dobit. No, takvu mogućnost nisu imale i druge grane. Stvarana je nesimetrična struktura gospodarstva s hipertrofiranim udjelom glavnih grana. To se negativno odražavalo na razinu nacionalne proizvodnosti rada i na konkurentsku sposobnost na svjetsko-

me tržištu. Gospodarstvo je upadalo u klopku ovisnosti o ekonomskoj situaciji u zemljama koje su bile potrošači naših sirovina i energenata, a također i u klopku ovisnosti o konjunkturi na svjetskome tržištu. Trošile su se prednosti neprekidnoga razvijanja na osnovi uzajamne povezanosti i uzajamnoga dopunjivanja rudarskoga i realnoga sektora u okviru cjeline kompleksa narodnoga gospodarstva.

Ne može se reći da su negativni procesi ostajali neprimijećenima. Ozbiljnu su zabrinutost pokazivali i znanstvenici i praktičari. Dva su puta - u godinama 1996. i 2000. - vodeći ruski ekonomisti i niz američkih ekonomista Nobelovaca slali predsjednicima Rusije prijedloge za nove reforme.⁹ Ali nije bilo nikakvih reakcija na to. Bez pozornosti su ostali i prijedlozi ruskih znanstvenika i praktičara koji su poslije uslijedili za promjenu stanja na bolje¹⁰. Nade su se kao i prije polagale na tržišne mehanizme, koji će sami sve ispraviti. Sigurnost arhitekata reformi u svemogućnost tržišta nije slabila. Nažalost, nije prošlo. Prije će biti da su mjere što su ih poduzimali državni organi radile za suprotni smjer.

Osobitost je Rusije to što, kao zemlja s najvećim teritorijem, koja se prostire na dva kontinenta, koja je praktički potpuno osigurana prirodnim resursima i raspoláže velikim znanstveno-tehničkim i ljudskim potencijalom, ima najpogodniju orijentaciju svoga gospodarskoga razvitka za iskorištavanje prednosti, i ne toliko za inozemnu, koliko za unutarnju i regionalnu podjelu rada. Za razliku od država koje svoju strategiju rasta zasnivaju na širenju izvoza, za nas je sigurnije i korisnije činiti sve da se poboljša unutarnja podjela rada i da se proširuju kapaciteti domaćega tržišta. To ne znači odricanje od daljega uključivanja u proces ekonomske globalizacije i od iskorištavanja prednosti razumnoga otvorenoga gospodarstva. Ipak, važno je to činiti oprezno, vodeći računa o nesigurnosti i nemogućnosti upravljanja svjetskim robnim tržištima i fondovima, kolebanja kojih u razdobljima krize Rusiji mogu nanijeti teške gubitke. Za kapitalizam su, zbog njegove prirode, karakteristične krize hiperprodukcije izazvane nedovoljnom potražnjom investicija i nedovoljnom potrošnjom, a isto tako i pokušajima umjetnoga povećavanja potražnje poticane davanjem nedovoljno osiguranih kredita. To je konstatirao još K. Marx. Zato bismo mi, prelazeći na kapitalizam, morali o tome voditi računa.

Uporna težnja za što bržim ulaskom u Svjetsku trgovinsku organizaciju (WTO) ipak nam ne jamči modernizaciju i osiguranje uspješnoga razvitka vlastitih grana prerađivačke industrije, osobito visokotehnoških, a da i ne govorimo o poljoprivredi. Prije svega, potrebno je omogućiti domaćim proizvođačima da ojačaju i da stanu na noge. Tako su postupili Japan, Južna Koreja, Kina, Indija, Brazil i niz drugih zemalja, i to prije nego što su mnogi njihovi industrijski proizvodi, na

⁹ Nova ekonomska politika za Rusiju. Obračanje ruskih i američkih znanstvenika budućem predsjedniku države. - Neovisne novine, 1.VII. 1996., Nov dnevni red za gospodarske reforme u Rusiji. Zajednička izjava ekonomista Rusije i SAD. - Neovisne novine, 9.VI. 2000.

¹⁰ *Menjšikov S.* Anatomija ruskoga kapitalizma. M., 2004., s. 2,7.

koje su države računale, postigli dobru prodaju i postali konkurentno sposobni na svjetskome tržištu. Pritom nije moguće ne vidjeti da velike zemlje, koje imaju ili koje stvaraju suvremenu industriju, plasiraju u izvoz značajno manji dio svoje proizvodnje od malih i srednjih. Njihova je proizvodnja najvećim dijelom orijentirana na domaće tržište. Rusija, pak, ispada iz te zakonitosti, jer ima neopravdano visoku specifičnu težinu vanjskotrgovinskoga prometa u BDP.

Danas nema svrhe raspravljati o tome jesu li alternativu imale šok terapija i privatizacija slična lavini. Zemlja je prevladala najteža vremena i započela je novi život, ali porođajne muke, povezane s prijelazom u drugačije stanje, ostaju i mogu izazvati ozbiljne poteškoće. Prijetnje koje se najviše osjećaju jesu sve dublje socijalno raslojavanje društva, sve veća nezaposlenost i visoka inflacija. I to, pa i drugo, i treće bolno utječe na veliki dio stanovništva - na one koji su predstavljali nisko- i srednjedohodovni sloj toga stanovništva. Veoma iskrivljeni tržišni odnosi koji postoje kod nas ne gube svoju snagu, nego, baš suprotno, još i produbljuju razvijanje takvih procesa. I načini otpora protiv toga, kakve su odabrali državni organi, također izazivaju velike sumnje. Potrebni su radikalniji i odlučniji koraci.

Izjednačena skala poreza na dohodak, popusti na porez na dividende, nepostojanje pravednoga oporezivanja privatnih nekretnina i vozila, sačuvane rupe u zakonu za izbjegavanje poreza i izvoza kapitala sumnjivoga porijekla - u okviru toga iskorištavanje u tu svrhu offshore luka, obijest korupcije, nekažnjavanje mnogih slučajeva gospodarskoga kriminala i makinacija - sve to, po mišljenju stručnjaka, vodi ogromnim štetama u budžetskim dohocima i produbljivanju jaza među bogatima i siromašnima.

Premijer V.V. Putin, govoreći u Dumi, priznao je nesposobnost državnoga administrativnoga sustava da, uz progresivnu skalu oporezivanja dohodaka, kakva je kod nas postojala u prošlosti, osigura pritjecanje poreza. Umjesto uvođenja reda u državnu kontrolu dohodaka stanovništva i umjesto uklanjanja mogućnosti njihovoga skrivanja, osobito kod bogatoga i prebogatoga sloja, oni su predložili da se izjednače bogati i siromašni, uvodeći za sve jednaku stopu poreza na dohodak - od 13%. Poreznim su činovnicima povećani posao i brige, povećan je priljev poreza u budžet, a to zato što su otpali rizici skrivanja viška dohodaka, jer su se otkupili dankom od 13%. Financijski i industrijski poduzetnici-novčari u svijetu mogu samo zavidjeti na ruskoj praksi. A to što je to bio izazov osjećaju socijalne pravednosti osnovne mase stanovništva, zato što su se na prvome mjestu našli interesi "skorojevića", jednostavno je podcijenjeno, kao što je podcijenjeno i ukidanje poreza na naslijeđe. Njega su izazvali i njemu su pljeskali oni koji su na brzinu stekli bogatstvo i koji samo vode brigu da to bogatstvo predaju nasljednicima bez ikakvih odbitaka u korist države.

U zemlji za milijune građana postoje ogromno siromaštvo i oskudica u robi široke potrošnje. Činilo bi se da bi u društvu morale zavladata i naširoko

se priznavati i poštovati moralne norme socijalne pravde, štednje i skromnosti. Nažalost, prevladavaju kult bogatstva i raskoši, malograđansko razbacivanje. Televizija reklamira život skorojevića u njihovim raskošnim stanovima i vilama, prikazuje njihove jahte, avione i automobile lux klase, terevenke u inozemnim otmjenim ljetovalištima i svjetska primanja s obilnim gozbama za izabrane. Visokopozicionirani menadžeri u velikim korporacijama, među njima i u onima koje kontrolira država, bivaju nagrađivani povremeno i bogatije od svojih američkih i europskih kolega. I ako se u inozemstvu sve glasnije čuju protesti javnosti protiv plaća i bonusa top-menadžera, što prelaze svaku granicu, onda je to kod nas sve do nedavno šutke prihvaćano, kao da je to samo po sebi bila razumljiva stvarnost. I zato primjer američkih zakonodavaca, koji su uveli 90% poreza na bonuse vodećih ljudi kompanija koje su primile državnu pomoć, daje nadu da ćemo i mi poduzeti nešto slično.

Imovinsko raslojavanje društva koje prelazi sve zamislive standarde, milijune običnih trudbenika ostavlja bez moralnoga i materijalnoga stimulansa za savjestan rad, zaoštrava problem siromaštva, hrani krajnju bijedu, rađa dječju besprizornost i ostale socijalne nesreće. Ogromne su se nepravilnosti pojavile u plaćanju istoga rada u privatnome i u državnome sektoru, a isto tako i u ovisnosti o kvalifikaciji i obrazovanju radnika. Izvozne grane razinom nagrađivanja radnika uvelike premašuju ostale. Plaće prosječnoga učitelja, liječnika, znanstvenika, pa čak i profesora pokazale su se nižima od onih domara ili građevinskoga radnika. Neopravdano niske plaće savjesnih radnika s visokom razinom znanja, kvalifikacija i iskustva utječu na njihov odnos prema radu, potiču na primanje nezakonitih ili poluzakonitih primanja. Od nepravde u plaćanju rada trpe kultura, znanost, medicina, sustavi odgoja i prosvjeđivanja djece i mladih, visoko, srednje i specijalno obrazovanje. U konačnici to se odražava na brzinu i kvalitetu ekonomskoga rasta. Prepoznavanje navedenih negativnih posljedica pokazuje da je prijeko potrebno tražiti nove prilaze ideologiji i praksi stvaranja sustava plaćanja rada u zemlji. To mora postati jedan od sastavnih dijelova modernizacije ruskoga društva i njegovoga gospodarstva.

Kako se boriti protiv inflacije

Metode borbe protiv inflacije isto tako zahtijevaju drugačije tumačenje. Nažalost, naši se ekonomski, a osobito financijski djelatnici drže monetarističkih recepata, tj. računaju uglavnom na ograničenje novčane i kreditne emisije, prakticiraju tzv. "sterilizaciju" novčane mase, zadržavanje budžetskih dodjela sredstava za plaće i za socijalna davanja. Usput rečeno, u teška su vremena u SAD i u Zapadnoj Europi države, da bi povisile platno sposobnu potražnju i da bi oživjele

proizvodnju, povećavale novčane ponude. Mi smo, tko zna zašto, s time povezivali samo nešto što bi moglo biti nalik **ubrizgavanju (dozirane, programirane) inflacije**.

Zaoštavanje novčane politike imalo je negativnu stranu, a ona se pojavila sada, kada je država prisiljena poduzeti dodatno bez presedana ubacivanje novaca iz svojih pričuva u onemoćalo gospodarstvo. Pružena povlaštena novčana pomoć bankama: Sberbank (Štedionica), VTB (Vanjskotrgovinskoj banci), Gazprombank, zatim firmama Rosneft, "RUSAL" (Deripaski), "Evrazis" (Abramoviču) i nizu industrijskih korporacija, velikim je dijelom bila pretvorena u devize i prebačena u inozemstvo za isplatu dugova i za stvaranje pričuva. Proizvođači i realni sektor gospodarstva malo su od toga profitirali.

Inflacija se ne svodi na prepunjivanje kanala optjecaja novca. Ona se izaziva povećanjem troškova proizvodnje pod utjecajem različitih faktora: povećanja cijene sirovina i goriva, saobraćajnih tarifa, plaća, poskupljenja uvoza itd. Na njezinu veličinu utječu monopolski sporazumi, inflacijska očekivanja, stupanj povjerenja u sigurnost ekonomskoga sustava, porezna opterećenja i sporedni troškovi proizvođača nadoknađeni povećanjem cijena. Zato se protiv inflacije mora boriti na svim frontovima i različitim metodama.

No, da bi se dobila jasnija predodžba o njezinim posljedicama, potrebno je objektivno procijeniti opseg inflacije, pritom ne samo prosječan opseg, po principu srednje temperature u bolnici, nego to valja učiniti posebno za razne sektore gospodarstva i slojeve stanovništva. Inflacija se uvijek pokazuje kao dodatni skriveni porez za stanovništvo i za poslovanje, ali njezina težina i mogućnost nadoknade ni najmanje nisu jednaki. Podrobna istraživanja, što ih je poduzeo niz stručnjaka, pokazala su da najviše stradaju siromašni i srednji slojevi stanovništva. Za njih su kod nas cijene košarice robe široke potrošnje, one koju oni nabavljaju, i usluga u posljednje vrijeme povećavane najmanje za 25% - 30% godišnje, i to onda kada je za bogate taj pokazatelj bio jednak onome službeno objavljenome od 10% - 14%.

Za proizvode grana koje rade za unutarnje tržište prodaja se zbog visoke inflacije stalno smanjuje, smanjujući kupovnu moć stanovništva. Iz toga proizlaze usporavanje rasta, pa čak i prekidi proizvodnje. Potrošnja gornjih slojeva društva, međutim, sastoji se uglavnom od uvezene robe i zato ona ne podržava tržište domaće prerađivačke industrije. Ona podržava strane proizvođače.

Ne bi bilo loše kada bi se pokušalo inflaciju zadržavati, ne toliko monetarnim metodama, koliko proširenjem potražnje platno sposobnoga glavnoga dijela društva i na odgovarajući način stimulacijom proizvodnje i ponude domaćih roba i usluga prihvatljive kvalitete, i to po dostupnim cijenama. Podcjenjivanje rada u Rusiji, u usporedbi s nama bliskima po razini zemljama, ograničuje potražnju platno sposobnoga stanovništva. Tako, proizvodnost rada po satu, mjerena BDP-om po jednome odrađenome satu, u Rusiji približno za četiri puta zaostaje za Italijom, a

plaća po satu - gotovo za 10 puta¹¹. Ograničenja potražnje izazivaju i otežano dobivanje kredita za poslovanje, osobito za male i srednje tvrtke i nemjerljivu skupoću uzimanja kredita.

Nema smisla zanemarivati postulat klasične političke ekonomije: “država se bogati, kada ima robu koju može prodavati “. Razumije se, danas je važno da ta roba bude dobre kvalitete, da bude prodajna i da se njezina proizvodnja stalno povećava. A ovdje su male i srednje tvrtke, koje još ne dobivaju dovoljnu podršku i zaštitu države, sposobne mnogo toga učiniti

Uostalom, ni bez novaca gospodarstvo ne može. Novac je također dio nacionalnoga bogatstva jednako kao i sredstvo optjecaja i sredstvo akumulacije, i to i onda kada nije u optjecaju, nego predstavlja mjeru vrijednosti. On je posljednja funkcija koja je odlučujuća za ekonomski rast. Naravno, uz uvjet, da se velikim resursima na računima naših državnih institucija i banaka, a u okviru toga i posuđenih na Zapadu, ne koristi za burzovne spekulacije, da se ne troši nemilice i da se ne umrtvljuje u neopravdanim pričuvama, nego da služi za umnožavanje realnih proizvodnih snaga zemlje, njezinih osnovnih fondova, drugim riječima, pretvara se u investicije.

Da bi se to dogodilo, u zemlji je potrebna povoljna investicijska klima. No, nju stvoriti i održavati nikako nije ekonomska zadaća. Ta klima ovisi o učinkovitosti državne uprave, o tome da ne postoje neopravdane birokratske prepreke, o političkoj stabilnosti, o povjerenju investitora prema cijelom ekonomskom, pravnom i poreznom sustavu, o stanju poslovnoga morala i o učinkovitosti borbe protiv korupcije, a samo se po sebi razumije, i o perspektivi stjecanja zadovoljavajuće dobiti koja otvara put dinamičnom i harmoničnom razvitku gospodarstva.

Praksa pokazuje da su, ako postoji mogućnost da se otrgne veliki komad dobitka kolača, strani investitori spremni riskirati i previdjeti mnoge mane našega gospodarskoga i tržišnoga sustava. Tako je bilo prije deflacije godine 1998., kada su oni kupovali basnoslovno dohodovne GKO (Državne....). To je bilo njihovo ponašanje na našem tržištu fondova prije nego što se ono pod utjecajem krize počelo urušavati. Ali zašto im mi moramo dopustiti da se obogaćuju na našem rasipništvu i na nepostojanju elementarnoga reda?

Ulogu države u suradnji investicijske djelatnosti, a također i u sudjelovanju u njoj nije moguće precijeniti. Država je odgovorna za određivanje svojih prioriteta, za davanje jamstava u slučaju rizika kakav privatni biznis nije spreman preuzeti i za stvaranje olakšica kod kreditiranja i oporezivanja za strateški važne investicije. I nema sumnje da perspektivni ciljevi razvitka zemlje, koje ističu predsjednik i vlada, čine prijeko potrebnom pojačanje te uloge. Za to će biti potrebne ogovarajuće inicijative, veliki administrativni naponi i reformatorski potezi,

¹¹ *Sulakšin S.S.* O inflaciji “ne prema Kudrinu”.M., 2009, s. 14

koje liberali mogu proglasiti pokušajima podržavljenja gospodarstva. Ali je, bez sudjelovanja države i bez uspostavljanja državno-privatnoga partnerstva, definitivno poboljšanje investicijske klime malo vjerojatno, pa to, prema tome, vrijedi i za ostvarenje ambicioznih planova ekonomskoga procvata. Valjalo bi se nadati da je nastupio trenutak istine - kada postaje moguće izvući pouku iz pogrešaka prošlosti i ispraviti ono što koči kretanje naprijed. A povezano s time predstoji odgovoriti na, po mojem mišljenju, kardinalno pitanje: stvaranjem kakvoga modela društva mora završiti postsocijalistička transformacija?

Izbor modela postsovjetskoga društveno-ekonomskoga uređenja

Razočaravši se u socijalistički sustav, mnogi građani i političari u Rusiji i u zemljama Središnje i Istočne Europe nisu sumnjali u to da njega mora zamijeniti društveno uređenje slično američkome ili zapadnoeuropskome. Takvo je uređenje samo sebe opravdalo u tijeku mnogih desetljeća, pa čak i stoljeća, jer se zasnivalo na demokraciji i na tržišnim odnosima. Ono je bilo neosporan primjer i putokaz da se pođe tim putem. Malo se tko u vrijeme baršunastih revolucija zamislio o činjenici da u svijetu postoje različiti oblici demokracije i tržišta i da su razlog tome povijesne osobitosti i tradicije pojedinih zemalja, mentalitet i razina kulture njihovih naroda. Zato se sadašnji modeli društvenoga uređenja u SAD i u Europi, koji su stvarani u tijeku dugoga povijesnoga procesa, mogu pokazati kao slabo pogodni za prenošenje na drugo tlo. To je prije rezultat dugoga povijesnoga procesa nedostižan u kratkome roku i umjetnim postupcima. Metode socijalnoga inženjeringa i šok terapije, kojima su se koristili neki novi politički režimi, ne mogu za nekoliko dana, pa čak ni mjeseci i godina, promijeniti psihologiju i ponašanje ljudi, ni prisiliti ih da prihvate nove duhovne i moralne vrijednosti. Iz toga proizlaze i mnogi neuspjesi onih koji su pokušali provesti pretvorbe i razočaranje u to velikih masa stanovništva. Zato nije bez osnova pitanje o tome kroz kakve etape moraju prolaziti pretvorbe i kakav bi model ekonomskoga i socijalnoga uređenja bio najsretnije rješenje postsocijalističke transformacije.

Nažalost su iskustvo i promišljena strategija tranzicije u Rusiji i u većini drugih zemalja izostali. Ispuštane su iz vida poteškoće i moguće posljedice osnovnih pretvorbi, a kao rezultat rađale su se izopačene forme demokracije i tržišnih odnosa, koje su dovodile do polarizacije društva i do socijalnih napetosti. Umjesto izvorne vlasti naroda uspostavljana su lažna pseudodemokratska uređenja, a slobodna je volja birača postajala objekt manipulacije. Vlast je gubila vezu s narodom. Izostali su mehanizmi povratne veze koji bi omogućili da se pravovremeno ispravi politika. Umjesto zrelih oblika kapitalizma stvarani su divlji, primitivni tržišni i netržišni odnosi koje su zapadnoeuropske zemlje već davno ukinule zato

što su oni bili bremeniti revolucionarnim stresovima i bratoubilačkim sukobima. Neprihvatljivo su se razmahali kriminal i korupcija i moralna degradacija društva.

U suvremenoj se eri društveno uređenje većine razvijenih zemalja Zapada zasniva na dva glavna stupa - na državnim i građanskim institucijama i na tržišnome gospodarstvu. No, razlike među zemljama uvjetuju način uređivanja odnosa među državom i gospodarstvom, među državnim strukturama i građanskim društvom i uređuju sam karakter vlasti. U nekim slučajevima može biti više miješanja države i manje tržišnih sloboda, a u drugima se osjeća obratan međusobni odnos. To se isto odnosi i na ulogu i utjecaj institucija građanskoga društva i na njihov međusobni odnos sa državnom vlašću. Može se uvjeravati o svojoj privrženosti idealima demokracije, ali istupati kao tumač i zaštitnik interesa najbogatijega i najutjecajnijega dijela društva, prezirati interese drugih slojeva stanovništva i koristiti se autoritarnim metodama upravljanja, gubeći tako sveopće povjerenje.

Postoje i velika razilaženja u ideologiji i politici formiranja društvenih odnosa. Ovisno o tome kako se uređuju spomenute uzajamne veze mijenja se karakter društvenoga uređenja i razlikuju se njegovi modeli. Zato nije suvišno razmisliti o tome koji od modela najbolje odgovara kao cilj postsocijalističke transformacije.

Izbor strategija razvitka za zemlje koje prelaze na drugačije društveno uređenja svodi se ili na obnavljanje već provjerenoga iskustva zemalja Zapada s ovakvim ili onakvim popravcima, ili na pokušaj naći svoj put, vodeći računa o posebnosti svoga povijesnoga iskustva i uzimajući u obzir ono što se nazire iz kriznoga stanja suvremenoga kapitalizma, ali tamo još nije postalo odlučujuće. Drugi je put rizičniji, ali zato u slučaju uspjeha obećava strateški prodor socijalno-ekonomskome razvitku. Nažalost, političari ne vole rizik i prednost daju već provjerenim putovima. Kada već socijalistički pokus nije uspio, mi ćemo graditi kapitalizam koji je dokazao svoje prednosti. Samo, ovo posljednje pati od opasnih nedostataka koje nema smisla ponavljati, a i sam se kapitalizam nalazi na pragu promjena.

Orijentacija na naprednu strategiju socijalno-ekonomskoga i znanstveno-tehničkoga razvitka

Globalna financijska i ekonomska kriza iz godina 2008. i 2009. , koja potresa prije svega samu citadelu kapitalizma - SAD, izazvala je, kako je već naprijed spomenuto, ozbiljne sumnje u vjerodostojnost liberalnoga modela funkcioniranja tržišnoga gospodarstva, pa su započele aktivne rasprave o varijantama njegove transformacije .

Povezano s time umjesno je postaviti pitanje: podliježe li sve iz postsocijalističkih zemalja uništavanju? Mora li se baš sve zamijeniti zapadnim

liberalnim modelom? To nisu izmišljena pitanja. Ona su aktualna zato što mnogi ljudi u postsocijalističkim zemljama počinju shvaćati da nije potrebno prezirati redom sve prednosti prošloga uređenja. Uostalom, još je prije 50 godina jedan od poznatih američkih povjesničara i diplomata J.F. Kennan proročanski pisao: "Neke osobine sovjetskoga sustava zaslužuju da ga prežive"¹². Dodajmo tome da se i u Europi pojavio socijalni model kapitalizma - "država blagostanja", koji se veoma razlikovao od neoliberalnoga anglo-saksonskoga koji je bio osnova tržišnih reformi u većini postsocijalističkih zemalja. Naravno, liberali smatraju da "države blagostanja" nisu opravdale sebe i da proživljavaju krizu. No, iskustvo zemalja sjeverne Europe pokazuje nam da mogućnosti takvoga modela društvenoga uređenja ni blizu nisu iscrpljene i da je njegove slabe strane sasvim moguće prevladati.

U uvjetima globalizacije i konkurencije jeftine robe iz Kine, Indije i iz drugih novih industrijskih zemalja postalo je potrebno ukinuti neke socijalne privilegije u SAD i u zemljama Europe i provesti strukturne reforme da bi se očuvala konkurentna sposobnost. No to još uvijek nije razlog da se skandinavski model proglašava neostvarivim. Suvremeni je kapitalizam izvukao pouke iz povijesti i prisiljen je u ime socijalnoga mira i konsolidacije društva pridavati ekonomskome razvitku sve veću socijalnu orijentaciju i uključivati državu u BDP. Tome su pomogli i utjecaj Sovjetskoga Saveza i njegova dostignuća u socijalnome području. Osim toga, to danas zahtijevaju i nagomilani socijalni i ljudski kapital, a to se izražava povećanjem razine znanja, kvalifikacija, zdravlja stanovništva, povjerenjem ljudi u socijalno-ekonomsko uređenje i u vlast i duhovnim i moralnim stanjem društva.

Ukratko, ima osnova tvrditi da socijalna orijentacija razvitka, sve veća uloga države u preraspodjeli bruto domaćega proizvoda i pružanje stanovništvu socijalnih jamstava u ime konsolidacije društva i socijalne pravednosti ostaju faktor uspješnoga rasta gospodarstva i njegove konkurentne sposobnosti.

"Države blagostanja", kao što su Danska, Norveška, Švedska i Finska, u tijeku niza proteklih desetljeća pokazale su dinamično širenje gospodarstva i povećanje blagostanja svojih stanovnika. Po mnogim su važnim socijalno-ekonomskim parametrima one bolje od europskih država i od SAD. Engleski časopis "Economist", posvetivši u svome rujanskome broju iz godine 2006.¹³ poseban članak švedskome modelu društvenoga uređenja, ističe njegove prednosti, ali ga ne smatra jedinim koji zavređuje podršku drugih zemalja. Pa i uza sve to socijalna orijentacija ekonomskoga razvitka ne postaje ništa manje aktualni zadatak mnogih zemalja.

Sadržaj pojma socijalna država nije objašnjen ni u ustavu Ruske Federacije, niti u drugim službenim dokumentima ili govorima. To dopušta da ustav bude tumačen na različite načine, onako kako odgovara shvaćanju ovoga ili onoga au-

¹² Kennan J.F. Amerika i ruska budućnost. - Nova i najnovija povijest, 2001, br. 3, s. 84.

¹³ The Economist, September 25, 2006.

tora. Ili da ga uopće ne spominju. Može se samo pogađati što su sastavljači ustava mislili unoseći u tekst taj neodređeni pojam. Je li kod njih postojala želja sačuvati kontinuitet sa socijalističkom prošlošću, ili su bili vođeni namjerom olakšati predstojeću restauraciju kapitalizma?

Iskustvo europskih “država blagostanja” omogućuje da se izdvoji niz za njih zajedničkih karakterističnih osobina:

- postojanje snažne srednje klase s relativno visokim životnim standardom;
- nepostojanje krajnje diferencijacije dohodaka raznih slojeva stanovništva;
- državna socijalna jamstva stanovništvu (besplatna medicinska pomoć, obrazovanje, dodjela potrebitima socijalnih stanova, dostojne mirovine i dr.);
- značajna uloga države u preraspodjeli dohodaka, praksa državno-privatnoga partnerstva, sudjelovanje socijaldemokrata u politici;
- učinkoviti oblici demokratskoga uređenja i građanskoga društva.

O ulozi tih država u preraspodjeli nacionalnoga dohotka i u ostvarenju socijalnih funkcija indirektno svjedoči udio poreza u BDP koji one ubiru. Prema podacima britanskoga časopisa “Economist”, godine 2004. u Švicarskoj je on iznosio 50%, u Danskoj - 49%, u Belgiji - 45%, u Norveškoj - 44%, u Finskoj i Francuskoj - 43% i u Austriji - 42%, istovremeno kada je u SAD i u Japanu on iznosio 25%. Isti je taj ruski pokazatelj za godinu 2005. iznosio 39%.

U 10 vodećih zemalja svijeta prosječni je udio dohodaka iz rada u BDP u posljednjih 15 godina bio 59% - 60%, onda kada je u Rusiji, prema računima profesora S. Menjšikova, koji je ispravio ono što u obzir nije uzela službena statistika, on iznosio u posljednjim godinama oko 44%. Udio dobiti korporacija u BDP zemalja Velike sedmorice nije prešao 15%, a u Rusiji je taj udio u godišnjem BDP dostigao 56%. Te brojke, do kojih je došao S. Menjšikov pomnjinom analizom i usporedbom podataka međugranske bilance i sustava nacionalnih računa, ne svjedoče o socijalnoj orijentaciji ruskoga gospodarstva¹⁴.

Kada bi se ustavne odredbe o socijalnoj državi ostvarile u praksi, slika bi bila drugačija. Radi se o tome da struktura socijalne države u Rusiji mnogo više odgovara psihologiji ljudi i povijesnome iskustvu socijalističke epohe i njezinoj snazi. Primjeri uspješnoga funkcioniranja toga modela u Europi mogu i nama mnogo toga sugerirati. Pa i postsocijalistička transformacija u Češkoj daje argumente za to.

Izbor modela socijalističke države mogao bi za Rusiju značiti slijedeće:

- očuvanje socijalnih postignuća prošlosti i važne regulacijske uloge države u popunjavanju praznina tržišnoga gospodarstva;

¹⁴ Menjšikov S. Naved.djelo, s. 261

- nedopuštanje među siromašnima i bogatima jaza bez presedana, nepostojanje masovne bijede, velike nezaposlenosti, dostojnu visinu prosječne plaće;
- jednake mogućnosti za sve neovisno o razini materijalnoga statusa, o religiji, o narodnosti, o prebivalištu radi ostvarenja svojih sposobnosti, radi stjecanja obrazovanja i osiguranja vlastitim radom i dostojne razine životnoga standarda;
- aktivnu ulogu države u osiguranju interesa cijeloga društva, u formiranju socijalno pravedne dohodovne politike, u davanju osnovnih socijalnih jamstava za sve stanovnike, u razvijanju znanosti, kulture, zdravstva, prosvjete, očuvanju okoliša, podršci inovacijama i tehničkome napretku, borbi protiv kriminala i u održanju prijeko potrebne moralne klime u zemlji;
- osiguravanje demokratskih procedura u donošenju najvažnijih državnih rješenja, u poštenome informiranju društva o stanju poslova u zemlji, davanje podrške institucijama građanskoga društva, širenje slobode sredstava masovnoga informiranja i kritiku negativnih pojava u društvenome životu.

Razumije se da put prema svemu tome mora proći kroz niz etapa. Ipak je važno vidjeti perspektivu. Nekritičko preuzimanje zapadnih modela političkoga i ekonomskoga uređenja, ignoriranje vlastitoga povijesnoga iskustva, u okviru toga u posljednjih 40 godina, dovelo je do ozbiljnih poteškoća u postsocijalističkoj transformaciji.

Nadmoć neoliberalne ideologije i politike koju pojačano propagira Zapad spriječila je da se vide mogućnosti drugih modela i rješenja, konkretno kineskoga iskustva pretvorbe. Nije dopustila da se vide putokazi za budući razvitak svjetske civilizacije. Kao karakterističan primjer za neuspjelo preuzimanje tuđih modela može poslužiti pretvorba mađarske poljoprivrede prema liberalnim receptima. Ta je napredna grana u socijalističkoj prošlosti izazivala poštovanje. A kao rezultat uništenja njezinih zadružnih oblika i pada proizvodnje zemlja nije izgubila samo velike dohotke od izvoza. Nova vlast nije prepoznala da je poljoprivreda nešto mnogo više od samo žitnice zemlje. Da je ona jedna od glavnih i iskonskih stupova blagostanja mađarske nacije, jedna od stupova njezina duhovnoga i moralnoga života. Slična se situacija mogla vidjeti i u ruskoj poljoprivredi.

Mogu se navesti i drugi primjeri koji potvrđuju koliko je nerazumno slijediti liberalne dogmatike nasuprot zdravome razumu i vlastitome povijesnome iskustvu. Politički i ekonomski sustavi mogu se smatrati odgovarajućima onda kada osiguravaju čvrst i dinamičan razvitak zemlje i povećanje blagostanja i kulture svih slojeva društva.

U modelu takvoga društvenoga uređenja mnogo ovisi o tome da se pronade ispravan uzajamni odnos među državnom regulacijom i tržišnom samoregulacijom. Naivno je računati da iznemogao državni kapitalizam zaslužuje bezuvjetno oponašanje i da se Rusija mora držati varijante razvitka dostizanja. Posljednja i u

cijeloj poslijeratnoj povijesti kapitalizma najrazornija kriza svakako je na dnevni red postavila reformiranje buržoaskoga društva, pojačavanje njegove evolucije socijalnoga usmjerenja i jačanje regulacijskih funkcija države. Jedna će od važnih funkcija društva biti osigurati usklađenost privatnih i društvenih interesa, interesa rada i kapitala i ne dopustiti da se ekonomska politika podredi pohlepnim pobudama ovih ili onih društvenih slojeva. Zato postsocijalistička transformacija ne može to ne uzimati u obzir prilikom određivanja strateških putokaza za pretvorbe koje će se provoditi. Putokaze valja tražiti u onome što donosi budućnost svjetskome gospodarstvu, a to se danas ozbiljno razmatra kao smjer njegovoga reformiranja.

Prijevod sa ruskog:
Nada Cekić Germošek